

ULUDAĞ DERGİSİNİN 1935-1946 YILLARI ARASINDAKİ YAYINLARINDA KOZA VE İPEK ÜRETİMİNE İLİŞKİN KÜLTÜREL DURUM DEĞERLENDİRMEŐİ

Evaluation of the Cultural Situation Regarding Boll and Silk Production in the Publications of Uludağ Magazine Between 1935-1946

Dr. Öğretim Üyesi Berrin SARITUNÇ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

berrinsaritunc@subu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-8662-6562

Elif UZUN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

elifuzun@subu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9181-8163

Öğr. Görevlisi Tuğba SAYGILI

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

tugbasaygili@subu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-8959-528X

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1930 yılları arasında yaşadığı pek çok olay, yapılan inkılapların halka benimsetilmesini gerekli kılmıştır. Böylelikle Halkevlerinin, açılması kararı alınmıştır. 19 Şubat 1932'de açılan 14 Halkevinden birisi de Bursa Halkevi'dir. Çalışmanın temel amacı onbir yıllık süreç içerisinde Uludağ dergisinde yayımlanan ipek, ipekçilik ve ipek yoluna ilişkin çıkan yazıların döküman analiziyle genel değerlendirmesinin yapılmasıdır.

Çalışmada Bursa Halkevi dergisi olan "Uludağ"ın 1935-1946 yıllarında basılan sayılarında koza, ipek ve ipekçilik konuları taranmıştır. Dergilerde ipeğin üretimi ve ipekçiliğin dünya ekonomisindeki önemiyle ilgili bilgilere ve istatistiki verilere, ipek böceği, ipekli kumaş ve dut ağacıyla ilgili Çin ve Japon efsanelerine yer verilmiştir. İpek böceğinin keşfedilişi, üretimi ve kozadan ipek ipliği elde edip kumaş dokunması işlerinin tarihte ilkler anlatılmıştır.

Dergilerde 1929-1933 yıllarına ait, koza üreten ve ipekli kumaş dokuyan ülkelerin üretim miktarları, üretimdeki düşüş ve artışlar, ülkelerin ürünlerini satış fiyatlarıyla ilgili istatistiksel bilgiler ve tablolar verilmiştir. Dünyadaki ipekçiliğin yanı sıra dergilerde, Bursa'daki kozacılık, ipekçilikle ilgili bilgilerle Bursa halk kültüründeki yeri ve ritüelleriyle ilgili yazılar

da yer almaktadır. Elde edilen bilgiler ve istatistiksel veriler bu alanda araştırma yapacak olanlar için yol gösterici niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Bursa, Halkevi, Koza, İpekçilik, Halk Kültürü.

Abstract

Many events experienced by the Republic of Turkey between 1923 and 1930 necessitated the adoption of the reforms by the people. Thus, it was decided to open Community Centers. Bursa Community Center is one of the 14 Community Centers opened on February 19, 1932. The aim of the study is to make a general evaluation with content analysis of the articles on silk, sericulture and silk road published in Uludağ Magazine in an eleven-year period.

In the study, the issues of cocoon, silk and sericulture were scanned in the issues of "Uludağ", which is the journal of Bursa Community Center, published in 1935-1946. In the magazines, information and statistical information about the production of silk and the importance of sericulture in the world economy, Chinese and Japanese legends about silkworm, silk fabric and mulberry tree were included. The discovery of the silkworm, its production, obtaining silk thread from the cocoon and weaving the fabric are explained by who was the first in history.

In the magazines, statistical information and tables are given about the production amounts of the countries producing cocoon and weaving silk fabric, decreases and increases in production, and the sales prices of the products of the countries for the years 1929-1933. In addition to sericulture in the world, there are also articles on cocoon farming in Bursa, information on sericulture, its place in Bursa folk culture and its rituals. The obtained information and statistical data are a guide for those who want to do research in this field.

Key words: Bursa, Cocoon, Silk, Folk Culture, Uludag Magazine.

Giriş

Tarihi kayıtlara bağlı bilgilere ulaşmak oldukça sınırlı ve güçtür. Bu açıdan tarihi değerlendirmeler yapan çalışmalara olan ilgi ve merak her geçen gün artmaktadır. Günümüzde birçok çalışmada buna benzer uygulamaları görmek mümkündür. İpek, ipekçilik ve İpekyolu ile ilgili bilgilere o günlerde yayınlanan dergi ve makale gibi bilimsel eserler üzerinden ulaşmak bu tür derlemeler için önemli yöntemlerden birisidir. Bu çalışma Uludağ dergisinin 11 yıllık (1935-1946) serüveni içerisinde konu olarak ele aldığı ipek, ipekçilik ve ipek yoluna ilişkin bir içerik analizi şeklinde derlemedir.

Kaynağını "ev" den alan, çatısı altında halkı toplamak isteyen *halkevleri*, milli birlik ve beraberliğin pekiştirildiği, günlük hayata, memlekete dair iş ve sorunların değerlendirildiği toplantıların, konferansların yapıldığı mekânlardır. Halkevleri yeni kurulan devletin insanları için birer mihrap, milli ihtiyaçlara hitap eden gür sesli birer kürsüdür (Adalan, 1947:1).

1923-1930 yılları arasında yaşanan olaylar, yapılan devrimlerin halka benimsetilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmış ve böylece halkevlerinin açılması kararı verilmiştir. Halkevleri, 1932-1951 yılları arasında pek çok alanda önemli hizmetlerde bulunmuş olan kurumlardır. Milli hislerle halkın eğitilmesinde görevler üstlenen Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de 257 şubesi kapatılmış ve Türk Ocaklarına 19 Şubat 1932'de "halkevleri" adı verilmiştir. Türk

Ocaklarının kapatılmasının ardından kurulan halkevleri, farklı yerlerdeki pek çok şubesiyle eğitim ve kültür yuvası olarak tüm yurttaki teşkilatlanmış, Cumhuriyet ile gelen değerlerin benimsetilmesinde aktif bir rol oynamıştır. Halkevlerinin teşkilatlandırılmasında II. Meşrutiyet dönemi ve Türk Ocakları deneyiminden yararlanılmıştır (Arıkan, 1999: 262). Halkevleri, toplumu aynı idealler çevresinde örgütlemek ve birleştirmek, milli kültürü ve ülkü birliğini oluşturmak ve köylü-şehirli arasındaki ilişkiyi düzenlemek gibi farklı amaçları benimseyerek çalışmalarına başlamıştır (Çavdar, 1981: 880). Bu çalışmalarının yanı sıra halkevleri, ülkede sosyo-ekonomik olarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve halka tanıtılması bağlamında da görevler üstlenmiştir. Milli bilincin oluşturulması için milli edebiyatın, güzel sanatların ve tiyatroyun yaşatıldığı gençlik kurumu yapısında teşkilatlandırılmıştır (Baltacıoğlu, 1950, 32-33). Halkevleri, Atatürk'ün Türk dili ve tarihi konusunda halka gitme isteğine paralel olarak işlev görmüştür. Buna bağlı olarak bu anlamda halkı ve aydın kesimi bir araya getirerek tıpkı bir eğitim kurumu gibi görev üstlenmişlerdir. Ek olarak yapacağı faaliyetlerde düşük gelirli, köylü, kentli, muhtaç ve düşkün gibi sınıflarla nitelenen insanları hedeflediği bilinmektedir (Akkuş vd., 2020: 69).

Halkevleri görevlerini yerine getirebilmek için dokuz farklı kola ayrılmaktadır. Bunlar: Dil, Edebiyat, Tarih, Güzel Sanatlar Şubesi, Spor Şubesi, İçtimaî ve Yardım Şubesi, Temsil Şubesi, Köycüler Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi ile Müze ve Sergi Şubesidir. Bu isimlendirmeler konusunda ilerleyen dönem içerisinde birtakım değişiklikler de yapılmıştır. Dokuz şube ile teşkilatlandırılan halkevlerinin daha üretken ve verimli çalışmalar ortaya koyabilmeleri için dikkat edilmesi gereken konular üzerinde de durulmuştur. Bu hususlar 5 Mart 1938 tarihli bir genelge ile halkevlerine bildirilmiştir. Burada kurumların üye sayılarının artırılması, sevilen ve insanları bir araya toplayabilen bir yer haline getirilmesinin sağlanması gibi istekler belirtilmiştir. Kurulan şubeleriyle gün geçtikçe halkevlerinin sayısında da artış gerçekleşmiştir. 1945 yılında halkevlerinin sayısı 455'e, halk odalarının sayısı 4.066'ya; 1948 yılında halkevlerinin sayısı 469'a, halk odalarının sayısı 4.261'e; 1950 yılında ise halkevlerinin sayısı 478'e, halk odalarının sayısı 4322'ye ulaşmıştır (Çavdar, 1981: 882).

Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi

Türkiye'de ilk açılan halkevi şubelerinden birisi de Bursa'dadır. Bursa halkevi 19 Şubat 1932'de açılır açılmaz teşkilatlanarak çalışmalarına hızla başlamıştır. İlk olarak Türk Ocağı binasında çalışmalar gerçekleştirilmiş daha sonra (1940 yılında) yeni binaya taşınmıştır. Talepler göz önünde bulundurularak üye kayıtlarına başlanmıştır. 1933 yılında 947 üyeye sahipken bu sayı 1941'de 1735'e yükselmiştir.

Halkevi farklı kollarıyla pek çok alanda çalışmalar yapmıştır. Müzik ve resim alanlarında gençlerin gelişimini desteklemek, oyunlar sergilenmek, filmler izlettirmek, farklı spor dallarında sporcular yetiştirilmek, farklı alanlarda kurslar açılmak, kitap ve dergi yayınları yapmak ve ihtiyacı olan kişilere ulaşılarak yardımlarda bulunmak yapılan çalışmalardan sadece birkaçıdır.

Bursa halkevinin yayınladığı Uludağ Dergisi, Bursa'nın farklı pek çok yönünü okuyucuyla buluşturması bakımından oldukça önemli bir eserdir. Dergi, Kasım 1935'te yayınlanmaya başlamıştır. Kasım 1935-Nisan 1936 tarihleri arasında "Uludağ" adıyla; Nisan 1936-Ocak 1937 tarihleri arasında "Türkün" ve daha sonraki sayılarında ise tekrar "Uludağ" ismiyle

yayınlanmıştır. Dergi ilk yıllarda üç aylık ve sonrasında ise iki aylık olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Dergide Bursa tarihi, folkloru ve şehir hakkında yayınlanan genel yazılar gibi çalışmalar bulunmaktadır. Uludağ dergisi halkın toplumsallaştırılması konusunda önemli görevler üstlenmiştir. Aynı zamanda araştırmacılar için de temel bilgileri ortaya koymuş ve sosyo-kültürel hayatın canlanmasında aktif bir rol oynamıştır.

Türkiye’de ipek böcekçiliği yetiştiriciliği şehrin ekonomisine katkısı, milli gelire desteği ve kültürel mirasın aktarılması açısından önemli bir ticari ve zirai faaliyettir. Bu anlamda sürdürülebilirliğin sağlanması da önemli bir konu olarak dikkat çekmektedir. İpeğin Türkiye’ye gelişi Çin’deki olduğu kadar eski tarihlere dayanmamakta, bununla birlikte tarihiyle ilgili yeterli bilgi bulunmamakla ancak birçok kaynakta 1500 yıllık olduğu üzerinde durulmaktadır (Atav ve Namırtı, 2011: 112).

İpek böcekçiliği Bizans İmparatorluğu döneminde İmparator *Jüstinyen’in* çabalarıyla İstanbul’a getirilmiştir (Başkaya, 2014: 257). Zamanla İzmit, Gemlik, İznik, Bursa, Mürefte ve Şarköy ve ilerleyen dönemde ise Akdeniz Bölgesi’ne yayılmıştır. Tarihte yüzyıllardır ipek böcekçiliği yapan Bizans İmparatorluğu toprağı olan Bursa’nın Orhan Bey tarafından fethedilmesiyle ipekçilikle ilgili gelişmeler de dikkat çekmektedir. Orhan Bey, ipek ticaretinin gelişmesi için Bursa’da *bazzazistan* yaptırmıştır. Kurulduğundan buna yana her zaman Batı’ya doğru ilerlemeyi seçen Osmanlı Devleti, İpek Yolu ticaretinde söz sahibi olabilmek için bu dönemde rotasını yolun geçtiği topraklara yani kuzey ve doğu yönlerine çevirmiştir. Buradan hareketle ipeğin o günün şartlarında ne kadar değerli olduğunu anlamak mümkündür. Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarına bakıldığında ipekçilikle ilgili hanların yaptırıldığı dikkat çeker. Bedesten, Emir Han, Geyve Han, Tuz Han, Pirinç Han ve Tuz Han bunlardan sadece birkaçıdır. İpek böcekçiliğinin yeniden canlanmasıyla 1888 yılında *Darülharir* adında ilk ipek böcekçiliği okulu Bursa’da kurulmuştur (Yıldırım, 2013: 580).

İpek gerekli teşviklerin yapılması ve dut ağacı yetiştiriciliğinin arttırılması için *Duyun-u Umumiye* idaresine bırakılmış ve sonrasında 1888’de kurulan *Darülharir* (İpek Böcekçiliği Enstitüsü) olarak dönüştürülmüştür. Günümüzde bu alanda tohum üreten tek yer Kozabirlik’tir (Odabaş vd., 2020: 76).

Osmanlı’nın son dönemlerinde kurulan Bursa’daki *İpek Böcekçiliği Mektebi Tarım Bakanlığı’na* bağlanıp Bursa İpek Böcekçiliği Enstitüsü adını almıştır. Enstitüye farklı illerde alt birim olarak istasyonlar kurulmuş, Bursa, Diyarbakır, Denizli, Antalya ve Edirne’de kurulan bu istasyonlar sayesinde enstitü ülke çapında ipek böcekçiliğini canlandırmak ve bilinçli üretim yapılmasını sağlamak için faaliyet göstermiştir. Zamanla gelişen bu istasyonlardan bazıları kendi enstitülerini de kurmuşlardır (Yurtoğlu, 2017: 161).

Uludağ dergisinde Bursa halkevinin köycülük şubesinin faaliyetleri arasında çiftçilere ve köylülere konuyla ilgili özel eğitimler verildiğinden de söz edilmektedir (Sarıtuñ, 2021: 898). Akkuş’un “19. Yüzyılda Bursa’daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası ve Nizamnamesi” (2008: 5) adlı çalışmasında da konuyla ilgili nitelikli eleman sayısının yetersizliği nedeniyle Bursa’da köylülere eğitimler verildiğini ve okulların açıldığını, Hüdavendigâr Ziraat Müdürü Amanyan Efendi’nin sağlıklı ipek üretimi için yaptığı çalışmalar ve aynı yıllarda Fransa’nın güneyindeki ilkokullarda ipekçilik ile ilgili derslerin müfredatta yer aldığından bahsetmektedir.

Türkiye kendi ipek böcekçiliği gen kaynağına sahip olan sayılı ülkelerden birisidir. Halk kültürü toplumların tarih boyunca yaşadıklarının süzgeçten geçiren, sonraki nesillere aktarılacak olan değer ve yaşantılarının bütünüdür. Toplum hafızasının yansıması olan tüm bu unsurlar beraberliği pekiştiren en güçlü bağıdır. Osmanlı Devleti'nin başkentlerinden biri olması, ipek ve diğer dokuma tezgâhlarının buradaki mevcudiyeti, ekonomi alanındaki katkıları ve daha birçok sebep Bursa'ya her zaman diliminde araştırmacıların dikkatini çeken bir yer olma özelliği kazandırmıştır. Dergide yer alan sicillerde şehrin ekonomik ve sosyal gibi yönlerle yaptığı katkılardan, Bursa'da var olan zanaat kollarından bahsedilmektedir. Bursa'nın ekonomisinde büyük payı olan ipek ile ilgili bilgiler de aktarılmıştır. Ayrıca Bursa ile sembolleşen ipek dokumacılığının tarihi üzerinde de durulmuştur. Son olarak dokumacılığın bölgedeki gelişim sürecini ortaya koyan yazılara yer verilmiştir.

1948 yılında Bursa Halkevi bünyesinde 7690 ciltlik bir kitaplık bulunmakta olup kitapların dağılımı aşağıda (Şekil.1) sunulmuştur:

Şekil 1: Bursa Halkevi Bünyesindeki Kitaplar

1901	Cilt	Umumi Bilgileri muhtevi eser,
238	"	Felsefi " " "
38	"	Dini " " "
1033	"	Sosyal " " "
528	"	Nazarî " " "
475	"	Tebkî " " "
295	"	Güzel sanatlarla ait bilgileri muhtevi eser,
2044	"	Edebî bilgileri muhtevi eser,
959	"	Tarih coğrafya bilgileri muhtevi eser,
vardır. Bir yıl zarfında bu eserlerden istifade eden vatandaşlar 17,738 kişidir.		

Kaynak: Akbulut, 1948:11-12.

Yöntem

Çalışma açısından nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, "basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntem" olarak açıklanmaktadır (Kıral, 2020: 173). Elde edilen dokümanlar içerik analizi açısından tasnif edilerek ilgili araştırma konusuna ilişkin bilgiler derlenmiştir.

Bulgular

Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra kurulan Halkevleri, 1932-1951 yılları arasında pek çok alanda önemli görevleri üstlenmiştir. 19 Şubat 1932'de açılan 14 halkevinden birisi de Bursa Halkevi'dir. Bursa Halkevi tarafından yayınlanan Uludağ dergisi, yazılarıyla Bursa tarihi, kültürü ve daha birçok farklı alandaki önemli bilgileri okuyucularına ulaştırmıştır. Bu kapsamda Uludağ dergisindeki koza, ipekçilik ve benzer konulara ilişkin yazıları aşağıda özetlenmiştir:

Uludağ dergisinde ipekle ilgili çeşitli efsaneler anlatılmıştır. Bunlardan birisi de derginin ikinci sayısında yer almaktadır. Bir Çin efsanesine göre, *Lişing* adlı Çinli bir kız dut ağacının gölgesinde otururken bir kelebek gelip ipeğin nasıl elde edileceğini ona anlatmıştır. *Lişing* kelebeğin dediklerini yapmış, dokuduğu ipek kumaştan elbise dikip giymiş ve nişanlısını beklemeye başlamıştır. Nişanlısı gelmeyince çok üzülmüş ve *Bagobe* denilen mabede gidip dua ederek ağlamıştır. O kadar çok ağlamış ki gözyaşlarından ipek elbisesi alev almış ve sonuçta kız ve mabet yanmıştır. O günden sonra Çin'de ipeğin adına alev kumaşı denilmiş ve *Lişing* kutsal bir kişi olarak kabul edilmiştir. Çin'de o günden sonra ipek elbise giyenlerin hep gülmesi ve hiç ağlamaması tavsiye edilmiştir (Ertuğrul, 1935:36-37).

Japon efsanesine göre, kırmızı saçlı kız adındaki bir kralın kızı Hindistan'dan kovulmuş ve gizlice Japonya'ya bir dut ağacının içinde girmiş ancak onu bulup ağacın içinde öldürmüşlerdir. Kız ipek böceğine dönüşmüştür. Bu efsaneler ipek böceğinin kaynağının Uzak Doğu olduğunu akla getirmektedir (Ertuğrul, 1935:36-37). Çin tarihi kaynaklarında ipek böceğiyle ilgili bilgilere 30 asır önce rastlandığı belirtilmektedir. İpekten çarşaf ve musiki tellerinin yapıldığı, yine bu kaynaklarda bahsedilmektedir. Hint tarihi kaynaklarında milattan 3870 yıl önce İran'dan Hint Kralı'na ipek şal götürüldüğü kayıtlar arasındadır.

İpek böceğinin fark edilip çoğaltılması ve kozadan ipek çıkartma işlemlerinin milattan önce 2600 senesinde İmparator *Hoang-ti'ni* karısı *Se-ling-ki* tarafından yapılmıştır. *Se-ling-ki* ipek böceğinin ülkeden çıkmaması konusunda kanunlar koymuştur. İpek ve dut ağacı kutsal kabul edilmiştir. Ülkede ürettikleri ham ipeklerden kumaşlar dokuyup satmaları sonucunda büyük gelire sahip olmuşlardır (Ertuğrul, 1935:36-37).

Kayıtlara göre ipekli kumaşlar Batı Asya'ya milattan yaklaşık 2000 yıl kadar önce girebilmiştir. Çin'in ipekli kumaşları diğer ülkelere satmasıyla ipek tanınmış ve değer kazanmıştır. Birçok yerde ipek altın fiyatına satılmıştır. İpekle tanışan devletler bu kumaşın nasıl üretildiğini merak etmiş, Çin'e heyetler göndermiş ama bu heyetler konuyla ilgili bilgi alamadan dönmüşlerdir. Bu sırrın çözülmesi ise 419. yılında *Buhara Kotan* prensiyle evlenecek olan Çin prensesinin eşine değerli hediye götürmek istemesiyle çözülmüştür. Prens gelin giderken saçlarının arasına bir miktar ipek böceği tohumu ve dut tohumu saklamıştır. Bu sayede ipek böceği ilk kez Çin dışına çıkarılmıştır (Ertuğrul, 1935: 36-37).

Dergide konu ile ilgili diğer bir yazıda 4. sayıdadır. Bu yazıda Çin ve ipeğin ilişkisi anlatılmaktadır. Çin İmparatoru bunu duyunca damadına savaş açıp Kotan'ı Çin'e bağlamış ve ipeğin bir süre daha Çin'de kalmasını sağlamıştır. 552. yılında *İmparator Giustiano* döneminde misyonerler bastonların içinde kaçak olarak ipek böceği tohumlarını İstanbul'a götürmüş ve buradan da Araplar aracılığıyla bütün Akdeniz'e yaymışlardır. Tablo 1'de koza ipek üreticileri ve yıllara ilişkin üretim miktarları verilmiştir.

Tablo 1: Başlıca Koza İpek Üreticileri ve Yıllara Göre Üretim Miktarı

MEMLEKETLER	Koza ve İpek Üretimi (Milyon kilo hesabıyla)					
	ORTALAMA OLARAK					
	1926	1929	30	31	32	33
Japonya	350,2	382,8	369,2	364,0	335,8	379,7
Kora	12,3	15,5	17,7	18,4	18,6	21,3
Sovyet Rusya	21,1	15,3	14,5	12,5	10,2	14,8
İtalya	54,1	58,9	57,1	40,0	38,2	34,2
Diğer Avrupa memleketleri	10,6	10,7	9,3	5,8	6,8	7,0
B -- Ham İpek						
Japonya	38,3	42,3	42,6	43,8	43,0	43,0
İtalya	5,9	6,2	6,2	5,4	3,0	3,3

Kaynak: Ertuğrul, 1935: 37-38.

Tablo 1'e göre 1926-1933 yılları arasında koza ve ham ipek üretiminin en fazla olduğu ülke Japonya iken en az olduğu ülkenin ise İtalya olduğu dikkat çekmektedir. İlgili tarihlere bakıldığında koza üretiminde istikrarlı bir şekilde artış sadece Kore'de görülmektedir. Diğer ülkelerin üretimlerinde ise dalgalanmalar yaşanmıştır. Ekonomik buhran doğal olarak koza ve ipek üretimini de etkilemiştir. 1933 yılında hükümetlerin teşvikleriyle bir toparlanma süreci gerçekleşmiş ve koza üretimi toplamda 457 milyona ulaşmıştır. Ham ipek üretimi ise aynı yıllarda Japonya'da olumsuz bir değişim göstermezken İtalya'da ekonomik krizin etkisiyle üretim düşmüştür. İpek üretimi yapan ülkeler arasında Çin, ürünlerinin çoğunu kendi ülkesinde tutarak çok sınırlı bir kısmını ihraç etmiştir. İtalya ise daha fazla ihracata yönelmiştir (Ertuğrul, 1935: 37-38).

Konu ile ilgili bir başka yazı beşinci sayıda yer almaktadır. Dünyada yaşanan ekonomik kriz koza ve ham ipek fiyatlarında dengesizlik yaratmıştır. Fiyatların sürekli düşüş ve çıkış trendi yaşaması üretimi de olumsuz etkilemiştir. İpek piyasasının giderek daralan durumuna karşılık Japonya'da üretimin yüksek seviyelerde olması hem Japonların aile ve karakter özellikleriyle hem de devlet teşvikiyle doğrudan ilgilidir. Japonya'da ipek böcekçiliği aile mesleği olarak kabul edilmiş ve az kazansalar da bu meslekten vazgeçmemişlerdir. Koza yetiştiren ülkeler genellikle bu kozaları kendi ülke sınırları içerisinde kullanmış ve sınırlı bir bölümünü ihraç etmişlerdir (Ertuğrul, 1936: 22-23).

Yine derginin dokuzuncu sayısında konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Avrupa'da doğal ipek üretimi en fazla İtalya'da yapılmıştır. İtalya'da madencilik ve sanatsal işlerin sınırlılığı, halkın büyük bir kısmının çiftçi olması ve işçi yevmiyesinin düşüklüğü nedeniyle insanlar ipek üretimini tercih etmiştir. Dünyadaki ekonomik sıkıntılar İtalya ipek üretimini de olumsuz etkilemiştir. Devletin her bir kilogram kozaya verdiği prim de bu durumu olumlu etkilemiştir. 1929'da koza ürünü 53 milyon kilogram iken fiyatların düşüşüyle birlikte koza miktarı da azalmaya başlamıştır. 1926-1933 yıllarındaki yaş koza üretimi (milyon kilogram olarak) Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Yaş Koza Üretim Miktarı

Yaş Koza üretimi (Milyon Kg.)						
Ortalama 1926-29	1928	1929	1930	1931	1932	1933
50.0	52.5	53.5	52.7	31.5	38.2	34.2

İtalyada Kozanın büyük bir kısmı yerli tohumlardan elde olmaktadır. Yerli kozalarla tasallüb için uzak şarktan her sene saf ırk tohumları da ithal olunmakta isede bunun miktarı daha çok azdır. Yılda İtalyada beslenen İpek Böceği tohumu 300 bin hektogram miktardadır. Fakat son senelerde bu miktar 200 bin hektograma düşmüştür.

Kaynak: Yetmen, 1937: 24-25.

İtalya'daki koza üretiminin yerli tohumlardan yapıldığı ve kalitenin artması için her yıl Uzak Doğu'dan saf ırk tohumu ithal edildiği aktarılmaktadır. Ayrıca İtalya'nın merkezinde, kuzeyinde ve güneyinde ipek böcekçiliği yapan şehirler sıralanmış olup genele oranla Kuzey İtalya'nın koza ürünü yetiştiriciliğinin onda dokuzunu karşıladığı belirtilmiştir. İtalya'da ham ipek üretimi 1927-30 yıllarında ortalama 5,944 milyon kilogramdır. Bunun 5,323 bin milyon kilogramı yerli, kalanı da dışarıdan alınan kozalardan elde edilmiştir. 1930-31 senelerinde üretilen ham ipek miktarı biraz yükselse de 1932-33 ve 34 senelerinde azalma eğilimi söz konusu olmuştur. İtalya'da ipek fabrikalarında ipek ipliğini kozadan çeken 55 bin kadar mançınık olduğu ve bu mançınıkların yılda ortalama 9 milyon kg ham ipek çekebildiği anlatılmıştır (Yetmen, 1937: 24-25).

İpek ile ilgili bir diğer yazıda altıncı sayıdadır. Ham ipek ithalatı uluslararası ticarete en çok Amerika tarafından talep görmüştür. 1926-29 yıllarında Asya'dan yaklaşık 40 milyon kilogramdan fazla ham ipek ithal edilmiştir. Bunun 33 milyonu Amerika'ya ve 5 milyonu Avrupa'ya ithal edilmiştir.

1929-33 yıllarında ise dünya ekonomik buhranından dolayı ülkeler ipek ithalatını düşürmüştür. İthalat genel olarak 50,83 milyondan 37,38 milyona düşmüştür. Tablo 3'te üç ayrı ülke tarafından yapılan ipek ihracatı verilmiştir.

Tablo 3: Ham İpek İhracatı

Memleketler	Ham İpek İhracatı (Mevsim itibariyle Milyon Kilo gram)			
	Ortalama 926 - 27 den 929 - 930	928 - 929	929 - 930	930 - 931
Japonya	30,90	33,60	28,75	33,60
Çin	8,99	9,22	9,33	8,13
İtalya	5,78	5,56	6,35	6,35
		931 - 932	932 - 933	933 - 934
		33,02	32,00	30,00
		3,71	4,29	4,50
		4,24	3,65	2,40

Kaynak: Ertuğrul, 1936: 21.

Tüm dünyayı sarsan ekonomik krizden ipek ihracatı da etkilenmiştir. Japonya, Çin ve İtalya'nın 1926-34 yıllarındaki ihracatına baktığımızda Japonya bu yıllarda ihracat oranını yüksek seviyede tutmayı başarmıştır. İtalya ve Çin'in ihracatında ise 1930-31 yıllarından sonra ciddi düşüşler olduğu görülmektedir. Bu ülkeler haricinde bazı Balkan devletleriyle bazı Sovyet bölgeleri Uzak ve Yakın Doğu ülkeleri az oranda da olsa ipek ve koza piyasasını beslemiştir (Ertuğrul, 1936, 20-22).

Derginin yedinci sayısında yine konuya ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Büyük ekonomi krizinin arifesinde Avrupa'ya Çin ve İtalya tarafından Amerika'ya ise Japonya'dan ipek ihraç edilmiştir. Avrupa'da talebin azalmasıyla Çin ve İtalya ekonomisi sıkıntıya girmiştir. Avrupa Japonya'dan ipek ihraç etmeye başlamıştır. 3 ihracatçı ülkenin 1928-29 yıllarında Avrupa'ya ihracatları 10,87 milyon kilogram iken 1932-33 yıllarında 4,66 milyon kilografa düşmüştür. Amerika'ya olan ihracat ise 35,45 milyon kilogramdan 33,32 milyon kilografa düşmüştür. Japonya, Amerika'ya ihracatını 1934 yılının ilk 10 ayında 3 milyon kilogram azaltmış olup Avrupa'ya 1,5 milyon kilogram artırmıştır. 1926-29 yıllarındaki ipek sanayisinin ürettiği ham ipek miktarı senelik ortalama 90-100 milyon kilografa ulaşmıştır. Dağılımı aşağıdaki biçimdedir;

40-60 milyonu Asya'ya (Çin 30-50, Japonya 6-9, Hindistan 2-3), 35-36 milyonu Amerika'ya (ABD 34) ve 12-13 milyonu Avrupa'yadır (Fransa 6, Almanya 2, İtalya ve İsviçre beraber 2-2,5) (Ertuğrul, 1936, 25-26). Derginin sekizinci sayısında da yine ipek ile ilgili bilgiler yer almaktadır. ABD'deki 1924'ten 1933'e 10 yıllık ham ipek ithalatının ortalama fiyatları Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4: Amerika'nın 10 Yıllık Ham İpek İthalatı Ortalama Fiyatları

Fiyatlar

Aşağıda 5 numaralı tabelâ son 10 senelik birleşik Amerikanın ham ipek ithalât vasatî fiyatını göstermektedir :

Birleşik Amerikanın ham ipek ithalâtı vasatî fiyatı (Kg. Altın dolar olarak)

1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
14,09	13,69	13,03	11,63	10,75	10,82	7,86	5,3	3,39	2,71

Kaynak: Yetmen, 1936: 34.

1924'te üretim 14,09 altın dolar iken sonraki yıllarda fiyat sürekli azalmış, 1933 yılında ise 2,71'e kadar düşmüştür. Ekonomik buhrandan önce dünyada üretimin fazlalaşması ve Japonların ihracatı artırması aynı zamanda suni ipeğin piyasada yer almasıyla ham ipek fiyatları düşmüştür. 1934 yılında bu düşüş hat safhadadır. New York piyasasındaki ham ipek fiyatları Tablo.5'te sunulmuştur.

Tablo 5: New York Piyasasında Japon Beyaz Ham İpeği Fiyatları

Yıl	İci K.	Şu.	Mar.	Ni.	Ma.	Ha.	T.	Ağ.	Ey.	İciT.	İciT.	İci K.
1929	11,32	11,35	11,46	11,13	11,24	10,75	10,91	11,13	11,35	11,13	10,69	10,03
1930	10,14	10,30	9,96	9,81	9,04	9,16	6,50	6,72	6,28	5,18	5,40	5,50
1931	6,50	6,06	5,95	6,62	4,96	5,07	5,40	5,51	5,40	5,07	5,07	4,52
1932	4,46	4,30	3,64	3,09	2,76	2,76	2,81	3,53	3,80	3,80	3,47	3,53
1933	2,87	2,59	2,65	2,76	2,86	5,84	3,65	3,01	2,88	2,40	2,15	2,04
1934	2,01	2,15	1,84	1,77	1,72							

Kaynak: Yetmen, 1936: 35.

1929-34 yılları arasında Japon beyaz ham ipeği fiyatlarının New York piyasasında sürekli düştüğü görülmektedir. Bu durum ipeğin ticari değerinin azaldığını göstermektedir. Milano Borsası ipek piyasasında önemli düşüşler olduğu belirtilmektedir. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Avrupa'da ipek üretimi azalmış, piyasalarda suni ipek rağbet görmeye başlamış ve gerçek ipeğe olan ilgi azalmıştır. Durumu tersine çevirebilmek için Japonya ve bazı ülkelerde önlemler alınmış ve üreticilere yardım edilmiştir. Ancak Avrupa ve Japonya'daki ipek fiyatlarının düşüklüğü koza üretimini olumsuz etkilemiştir. Dünyada ipek talebi her geçen gün azalmıştır (Yetmen, 1936: 34-35).

Derginin yirmi ikinci sayısında yer alan başka bir yazıda da sentetik ilkel madde üretiminde özellikle de dokuma elyafı sahasında meydana gelen gelişmelerden bahsedilmektedir. İcadı eskilere dayanan suni ipekle keşifleri henüz yeni olan suni pamuk, suni yün ve naylon gibi suni elyafın dokumacılık endüstrisindeki yerinden söz edilmektedir. Sentetik yün hakkında *Lo Duca* tarafından yazılan bir makaleyi de özetlemektedir. Makaleden hareketle suni glütenden ipeğe benzer elyaf çekilebilmesi olanağının 1664 yılından beri var olduğunu, Alman alimlerinin *Kazein* peynir maddesi kökenli mensucat elyafı üretim sanatı hakkında ayrıcalıklı olduklarını aktarmaktadır. *Todtenhaupt* bu işte önde gelen isimler arasında sayılmaktadır. *Todtenhaupt*'ın çalışmalarının pratik bir saha bulamadığı için ancak tecrübe olarak kaldığı, çalışmalarının maliyetinin yüksek olması diğer taraftan çekilen iplerin biri birbirine yapışık set ve kırılabilir evsafıta bulunması dolayısıyla üretilen maddenin mensucatta kullanılmaya uygun olmadığını bu sebepler dolayısıyla da mesaisinin geleceğinin olmadığını ancak bir laboratuvar mesaisi olarak kaldığını ifade etmektedir (Yetmen, 1939: 25).

Derginin yirmi ikinci sayısında yer alan bir yazıda, ipek ve ipekçilikten bahsedilmektedir. Bizanslılar zamanında her ne kadar Bursa'da koza ve ipek yetiştiriciliği var olmasına rağmen bunun büyük çapta olmadığı, Bursa'daki kozacılık ve ipek sanayisinin büyüüp gelişmesinin Bursa'nın Türkler tarafından zapt edilmesinden sonra gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bursa'da kozacılığın en mesut ve kutsal döneminin Türklerle olduğu, Türklerin Bursa'da mükemmel kumaşlar üreterek dünyanın ilgisini çekmeyi başardıkları anlatılır. Önceleri buharlı ipek fabrikalarının olmaması sebebiyle el ve ayak mancinikleriyle ipek çekilerek üretimin yapıldığı, daha sonra Bursa'da ilk ipek fabrikasının 1845 yılında İsviçreli *Falkenstein* adında bir girişimci tarafından açıldığı anlatılmaktadır. Dünyanın en iyi koza ve ipeğini yetiştiren Bursa ipeğine ve kumaşlarına olan ilginin büyüklüğünden, dünyanın en önemli ipek piyasaları merkezleri Milano ve Lyon'da Bursa ipeklerinin rağbet gördüğünden bahsedilmektedir.

O dönemlerde Bursa'da dokunan başlıca kumaşlar şu şekilde sıralanır:

“Kemha, gülistanlı kemha seraser zerbfet, arşın, dip şip, dimi, kutnu, şeştari, çekme, hakim, canfes, kadife, altunlu kadife, sırmalı kadife, gümüşlü kadife, çiçekli kadife, çiçekli kadife, döşemelik kadife, çatma, futa, abani, ketfiye, tafta, yiyit tafta, bogası, alaca, peştamal, hamam takımları gömlek ve çamaşırlık ipekliler, bürümcük ve daha bugün isimlerini bile bilmediğimiz birçok kumaşlar”.

Ancak pek çok yangın ve deprem sebebiyle bunlardan numune kalmadığı ifade edilir. Kumaşçılık ve dokumacılık ile ilgili bilgiler de paylaşılmıştır. Sarayın bütün kumaşlarının Bursa'da dokunduğu ve yönetimdeki kişilerin Bursa kumaşları giydikleri anlatılmaktadır. Yine ordunun tüm ihtiyaçlarının Bursa'dan karşılandığından bahsedilmektedir. Yelken bezleri, bayraklar, keçeler, çadırlar gibi. Sicillerde aktarılan bilgilerden bazı kesitler de sunulmaktadır. 1586 yılında Bursa'da ipekli kumaş dokuyan 411 tezgâhın olduğu ancak seferler ve savaşlardan sonra 26 tezgâhın kaldığı anlatılmaktadır. Bursa kadifeciliğinin

küçüldüğü ve 1887 yılında 31 tezgâha kadar indiğinden bahsedilmektedir. 1887 yılından önce Bursa'da yılda bir buçuk milyon liralık ipekli kumaşın dokunduğu ve 1887 yılında altmış bin liraya düştüğü ifade edilmiştir. Bir dönem Fransa'da ortaya çıkan *karabatan* hastalığının kozacılığı yok olmak derecesine getirdiği anlatılmıştır. O dönemlerde Bursa'da yüz elli bin civarında dut bahçesinin köklendiği ve yakıldığı anlatılmıştır. Bu hastalığa 30 sene sonra çözüm üretilmesiyle birlikte eski kumaşlar tarihe karışsa da kozacılığın tekrar canlanmaya başladığı aktarılmıştır. Bursa'nın çıkardığı koza ve ipekler Bursa'da dokunurken sonraları koza ve ipekler hammadde olarak İtalya'ya ve Fransa'ya gönderilmeye başlandığı anlatılır (Eğilmez, 1939: 62).

Derginin on yedinci sayısında yine konuyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Bir malın çok üretilip belli bir kalitede yurt içi ve yurt dışında satışının yapılıyor olması üretimle ilgili standart ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bursa, Bilecik, Diyarbakır ve Antalya gibi ipek böcekçiliği bölgelerinde kumaşlar el tezgâhlarında dokunmuştur. İstiklal Savaşı'nda sonra ise yurttan makine ile dokuma başlamıştır. Makine ile ipekli kumaş dokuma öncelikle Bursa'da başlamış daha sonraki yıllarda İstanbul'da da yaygınlaşmıştır. Makineli ipeklerin kalitesi memleketin her yerinde bilinir olmuş ve Bursa ipekli kumaşları ülkenin bu alandaki ihtiyacını karşılayarak ithalata gerek duyulmamıştır. Zaman içerisinde ticari rekabet dolayısıyla kalitenin bozulması, koza yetiştiricilerinin, bu alanda çalışan sanayicilerin ve halkın menfaatinin korunması için devlet tarafından "*İpekli Standardı*" adıyla bir nizamname yayınlanmıştır. Böylelikle ipek üretimine ve ipekli kumaş dokumacılığına bir standart getirilmiştir. 1705 numaralı "*Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabe ve Korunması*" hakkındaki kanuna dayandırılarak kurallar konulmuş, standartlar oluşturulmuş ve uymayanlara ceza verileceği belirtilmiştir. "*Yüzde yüz ipek, suni ipek, karışık ipek, emprime*" kumaş türlerinin çeşitleri, olması gereken en az en ölçüleri, bir metre kumaşın ağırlığının en az kaç gram olması gerektiği belirtilmiştir (Tablo.6).

Tablo 6: İpekli Kumaş Vasıfları

Kumaşın İsmi	En az eni santim	Bir metre en az ağırlığı mamul satış gr.
1 — Bursa krepdöşini	80	36 gram
2 — Krep döşin	100	50 ..
3 — Krep birman	90	52 ..
4 — Krep damur	90	60 ..
5 — Krep jorjet	90	42 ..
6 — Krep maroken	90	80 ..
7 — Krep salen	90	80 .. dir.

Kaynak: Yetmen, 1938: 8.

Bursa ipekli kumaş dokuma sanayisinde bahsi geçen standartların kontrolü "*İpek Böcekçiliği Enstitüsü Müdürlüğüne*" verilmiştir. Buradan ülkede üretilen ipekli kumaşların niteliğini arttırmak, haksız rekabetin önüne geçebilmek ve ipekli kumaş üretimini belirli bir standardizasyona kavuşturabilmek için hükümetin atığı adımlar dikkat çekmektedir (Yetmen, 1938: 6-9).

Dergide konu ile ilgili başka bir yazı da on yedinci sayıda bulunmaktadır. Bu çalışmada yazar, dokumacı esnafı teşkilatı, altın ve sırmalı kumaşlar, *hülatlık* ve bayraklık kumaşlar, kadifeler, kumaş boyaları ve iplikçiler hakkında Bursa mahkemesi *şeriye* sicillerinden istifade ederek bilgiler sunulmaktadır. Dokumacı esnafının bir *şeyhi* ve bir *yiğit başısının* ve bir de *ehlihibresinin* mevcut olduğunu, esnaf arasındaki disiplinin bunlar tarafından sağlandığını ve her esnafın birer kefil bulunmasının zorunlu olduğundan bahsedilmektedir. Yeni tezgâh kuracak bir kişinin yapması gerekenleri ve şartları şöyle aktarılmıştır: “*Dokumacı esnafının şahsi yiğit başısı ve ihtiyaçları marifeti ile müteber kefil alınır. Adet veçhile kazan kaynatılır. Dokumacılığın örf ev adetlerine riayet ordan ya hizmet ve vergilere mutaveat edeceğine dair yeni tezgâh sahibinden söz alınır. Yeni bir tezgâh kurabilmek için en az sanatta beş sene çalışmak lazımdır*” (Yücelt, 1938: 30). Bunlara ek olarak şu bilgileri de aktarır: “*Esnafın şikâyetleri yiğit başına veya şeyhe yapılır. Yahut da doğrudan doğruya İstanbul’a gider şikâyet olunurdu. 1622 tarihinde Setbaşında bir dükkân vardı. Bu dükkânda her cumartesi günü işçiler ve tezgâh sahipleri toplanırlar. Kime işçi lazım ise ehlihibre vasıtası ile oradan tedarik ederlerdi. Burada sanata kadir olmayanlara iş verilmezdi. İşçilerden biri işinde huysuzluk ederse bilirkişi onu işinden çıkarırdı*” (Yücelt, 1938: 30). Durum böyle devam ederken bazı usta amelenin bilirkişiyi dinlemediğini, iş sahiplerinin haklarını aldıktan sonra işi terk edip başka tezgâhlara geçtiklerini ve bu durumda işletmekte oldukları kumaşın yarım kalmasına sebep olmasının yanında yeni tezgâhların ehliyetsiz kimselere kalmasına sebep olduğunu ve bu kişilerin de bu durum nedeniyle kalıp kumaş işlemeye başladıklarını ve bilirkişilerin ise buna müsaade etmeyecekleri anlatılır.

Sicillerden hareketle 1630 tarihinde Bursa esnafları arasında *arakiyeciler* ve *kavukcular* da mevcut olduğunu, bu esnafın *arakiyeyi* altınlı kumaştan ve kavukları da kadifeden olmak üzere iki cins olarak yaptığını, bundan başka bir üçüncü çeşit kumaştan da çocuklar için kavuk imal edildiğini, çocukların *serpuşluk* veya kavukluk kumaşından dört kabuk çıkarılabildiğini ancak bazı esnafların işe hile karıştırdığından bahsedilir. *Badelyevm* zikir olunan iki neviden ziyade ve noksan üzere kestirenlerin hakkından gelmek için sözleşmiş olduklarını, bu görüşmelerin *tevsik* olunarak kendilerine verilmesini teklif ettiklerini ve aralarında kontrat yaptıklarını anlatır.

1613’de kumaşların içine gümüş sırma atılmasının yasaklandığını, mevcut gümüşlerin para basılmak üzere İstanbul’a alındığını aktarır. Bazı *sırmakeşlerin* İstanbul’dan gümüş alıp Bursa’da sırma çektiğini, bunların aldıkları bu gümüşlerin İstanbul darphanesine zarar verdiğinden sırma işlemekten men olunmaları ısrar ve inat ederlerse ocaklarının ve dükkânlarının yıktırılmasının Bursa kadısına bildirildiğini (1622) yine *şeriye* sicillerden yararlanarak aktarılmaktadır. İstanbul’da yüksek memurlara *iksa* olunan *hülat* kumaşlarının Bursa’da dokunduğunu, bu kumaşların dokunmasına atılan gümüş tellere esnafın kalıp tel dökerek hile karıştırdığını, bunun üzerine gümüş sırma tezgâhları ile *sırmakeş* dükkânları kapatıldığını, sırma dokuyanların ve sırma satanların bu durumdan hayıflandıklarını, bu kişilerin bir daha hileye sapmamak üzere tekrar sırma dokunmasına müsaade olunduğunu anlatılmaktadır. *Sırmakeşler* *karhanesi* emini *asadur* adındaki Ermeni hükümete başvurarak Bursa sancağında sırma işlenmesinin men olunmasını istediğini, 1648’de tekrar Bursa’da sırma işlemenin men olunduğunu, Bursa’ya İstanbul’dan bir emir gönderildiğini, sırma işlenmemesi ve işleyen olursa aletleri mühürlenip kendileri ile İstanbul’a gönderilmesi bildirildiğini aktarır.

1598 tarihinde Kırımhan'ı olan Alp Giray ile kardeşi Devlet Giray ve iki oğulları için Bursa'dan dört *hulat* tedarik edilerek gönderildiğini, 1594 tarihinde donanma için bayraklık sekiz yüz zirağ tafta kumaş Bursa'dan alındığını, 1626'da ilkbaharında denize indirilecek olan donanmayı hümayun gemileri için bin *zirağ tafta* kumaş alınarak tersaneye gönderilmesinin Bursa'ya bildirildiğini, bununla beraber alınan kumaşların bedelleri *eshabına* kadının huzurunda tamamen verilmesine ve gönderilen emrin arkasına hesabının geçirilmesinin de yazıldığını aktarır.

Bursa kadifecilerinin dokuyacakları kumaşların evsafını aralarında kararlaştırdıkları bunun aksi yönünde hareket etmemeye sözleştikleri, fakat bazı esnafın buna uymayarak *kalifası* bozuk kumaş dokuduğu, kumaşın eninde ipliğinde boyasında hile yaptıkları, diğer kumaşçıların da bundan zarar gördüğü ve kumaşçıların mahkemeye müracaat ettikleri aktarılmıştır.

Bursa'da dokunan *kemha* kumaşının teli 6600 adet olduğunu, *göğez* renginde boyandığını, pembe ipeklinin kullanılmadığını, bazı sanatkârlar 1626 tarihlerinde kumaşın enini bozduklarını, rengini de kızıla boyadıklarını, ipekli pot attıklarını kısacası noksan ve fena dokuduklarını ifade etmektedir. İstanbul'dan gönderilen bir emirde Bursa'dan *asitaneye* gönderilen kumaşların noksan ve kötü çıkması halinde bu kumaşları dokuyanların *emvalinin* haciz olunacağını bildirildiğini aktarılmıştır.

1627'de Bursa'da dokunan fotoların (1550) dış üzerine dokunduğunu, bunun yüz dışını bazı tezgâhlarda *hazf edip* (1450) dış yaptıklarını, dolayısıyla fotoların kısa olması sebebiyle bilahare yeniden (1550) dış çıkarıldığını, Bursa'da olduğu gibi Bilecik'te de kumaşın dokunduğunu, bu kumaşlardan çatmanın uzunluğu on dört zira eni bir endaze ve bir rubu olduğunu yine sicillere dayanarak anlatır (Yetmen, 1938:6-9).

1630'da çanta ve yastıklık kumaşın uzunluk ve enliliği noksan dokunduğunu ve boyasının da kalıp yapıldığını, kumaş tacirlerinin ve halkın bundan zarar gördüğünü, kumaşçılar *kethüdasının* ve *yiğit başısının* hükümete çağrılarak kumaşların ölçüldüğünü gerek çanta ve gerekse yastıkların noksan boyaları da kalp zuhur ettiğini, bu fena halde çekinmeleri ve eskiden dokunduğu gibi eni ve boyu tam ve boyası has olarak kumaş dokumalarının kendilerine tembih olunduğunu aktarır.

Bursa'ya boyanmak üzere İstanbul'dan 36 parça beyaz keçe gönderildiği ve tanesi 450 akçeden olmak üzere 16200 akçe ücret alındığı ve İstanbul'a iade olunduğu anlatılır. Bursa'daki boyacılığın 1600 tarihlerinde bozulduğu, boyacıların işe hile karıştırdıkları has boyaya bakkam ve kan karıştırdıkları anlatılır. Bunun da önünü almak üzere İstanbul'dan emirler gönderildiğini söyler.

Kumaş dokumak için kullanılan ipliklerden pembe ipliği cuma günleri *Camikebir* önündeki iplik pazarında satıldığını, bazı esnafın pazardan önce kaçak olarak veya bir kısmı *kollukçuluk* yapmak suretiyle mahalle aralarında iplik satarak iplikçilerin kazançlarına engel olduğunu, bu durum dikkate alınarak ipliğin sadece cuma günleri pazarda satılması ve yolsuzlukların böylelikle engellenmesinin kararlaştırıldığını sicillerden istifade ederek aktarılmaktadır (Yücelt, 1938: 30).

Derginin otuz üçüncü sayısında, 1940 yılı dünya koza üretimiyle ilgili Enstitü tarafından gerekli bilgiler ve istatistikler toplanmış olup dünya genelinde, üretim yapan ülkeler arasında değerlendirme ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Üretimin azlığını ve çokluğunu etkileyen

faktörlerden bahsedilmiştir. Son olarak da yaş koza üretimiyle ilgili bilgiler Tablo.7'de verilmiştir.

Tablo 7: İpekli Kumaş Vasıfları

MEMLEKETLER	KULUÇKAYA KONAN TOHUM				YAŞ KOZA İSTİHSALI		
	Vasatı		Vasatı		Vasatı		Vasatı
	1940	1939	1934-38	1929-33	1940	1939	1934-38
	1.000 Hektogram				1.000 Kilogram		
AVRUPA							
Bulgaristan		12	9	9		2.379	1.609
İspanya		1	3	5		124	333
Fransa		2	4	8		536	710
Yunanistan		17	18	17	+	2.450	2.889
Macaristan		3	3	4	+	496	338
İtalya	a) 143	a) 138	115	212	a) 34 688	28.412	26.095
Yugoslavya		4	5	9		702	532
Diğer memleketler		17	3	4		421	164
Avrupa Yekünü		194	160	268	41 500	35.520	32 670
U. R. S. S.		+ 160	135	146		+ 23 000	19.714
AMERİKA							
Brezilya		+ 6	5	3		+ 600	530
ASYA							
Çin		99	104	96		20.644	23.512
İran		+ 34	1) 27	—		+ 2.000	1) 1.728
İndiya	a) (555)	(587)	(674)	(789)	(164.505)	(167.779)	(165 244)
Japonya	b) (734)	(740)	(795)	(953)	3 (158.497)	(172 770)	(144.744)
Yekünü	1.289	1.327	1.459	1.742	323 002	340.549	309.988
Türkiye		+ 14	14	15		2.085	2.100
Diğer memleketler		56	66	80		6.772	6.572
Asya yekünü		1.530	1.670	1.960	372.500	372.000	343.900
Afrika		0	0	0		3	37
Umumi yekünü		1.890	1.970	2.380	422.600	432.200	396.800

Kaynak: Yetmen, 1938: 8.

Tablo 7'ye göre, Japonya dünya koza üretiminin %85'ini karşılamaktadır. Mevsim şartları ipek böcekçiliği için çok önem arz etmektedir. Yağışın yetersiz olması, kuraklık ve don, dut ağaçlarını olumsuz etkileyen durumlardır. Dut ağaçlarının hastalanması ya da az yaprak vermesi ipek böceklerinin yeterince beslenememesine ve üretimin azalmasına neden olmuştur. 1940 yılındaki don ve kuraklık sebebiyle dut ağaçlarında görülen yaprak azlığı *inficar* ettirilen tohumların (kuluçkaya konulacak ipek böceği için kullanılan terim) azalmasına sebep olmuştur. 1941 yılında *inficar* ettirilen böcek tohumu miktarı 1939 yılına göre %28 ve 1934-38 yıllarına göre %11 azalmıştır. İtalya, Rusya, Çin, Bulgaristan, Kore, Bulgaristan, Fransa, Macaristan, Yunanistan, Yugoslavya, İspanya, Romanya, İran, Türkiye, Brezilya ve Hindistan'da kuluçkaya konan tohum, yaş koza üretimi ortalamalarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Koza üreticiliğindeki olumsuz şartların yanı sıra bazı devletler üreticilerin bu mesleği bırakmaması, kalitenin düşmemesi adına teşvikler sunmuştur. Enstitü'nün dünya genelinde koza üretimiyle ilgili bilgileri araştırıp istatistiksel verilerle bildirmesi konuya verdiği önemi gözler önüne sermektedir (Ortaç: 1941, 17).

Uludağ dergisinin yirminci sayısında yer alan bir yazıda ipek böcekçiliğinin Türkiye'deki tarihi gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Bizanslılar vasıtasıyla İstanbul'a giren ipek böceği tohumlarının Marmara Bölgesi'nden Anadolu'ya ve Trakya'ya dağıldığı, savaştan önce ipek böcekçiliği ile ilgili işlerin *Duyun-u Umumiye* tarafından idare edildiği anlatılır. İpekböcekçiliğinin böceklere arız olan hastalıklar sebebiyle yok olmaya başlamasıyla *Duyun-u Umumiye*'nin bu sanatın teknik kısımlarını halka öğretmek ve hastaliksız tohum yetiştirmek

maksadıyla Bursa’da 1888 yılında Harir Darüttalibi adında bir mektep açtığını ve böylelikle ipek böcekçiliğinin yeniden dirilmeye başladığı anlatılır. Harpten önce iyi koza ve ipeklerin Avrupa’ya gönderildiği ve bunun ülkeye iyi bir gelir getirdiğinden bahsedilmektedir. Savaş süresince ihracat imkânlarının olmaması sebebiyle ipek böcekçiliği sanatında yaşanan gerilemeden söz edilmektedir. Bu durumun savaş sona erene kadar sürdüğü aktarılır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla bu sanatın yaşatılması için çalışmalara başlandığından bahsedilmektedir. Bursa *harir Darüttalimi Mektebi’nin* 1926 yılında idaresinin hükümete geçişinden, burada yapılan çalışmalardan ve daha sonra Antakya, Elâzığ, Trakya ve Bilecik’te de ipek böcekçiliği mektebinin açılışından bahsedilmektedir. Daha ilmi ve fenni çalışmak amacıyla 1925 yılında devlet tarafından bir öğrencinin Avrupa’ya gönderilerek eğitim görmesinin sağlandığı ve sonraki süreçte 1930 yılında Bursa’da ipek böcekçiliği enstitüsünün açıldığı aktarılır. Bu enstitü kurulduktan sonra orijinal çalışmalar yapmak ve kozacılığı ıslah etmek için yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir. Enstitünün çabalarıyla başarılı sonuçların elde edildiği anlatılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak devletin dutluklar konusunda yaptığı çalışmalara, fidanlıklardan ve koza borsalarından yapılan dağıtımlar da anlatılmaktadır. Bursa borsasının bu konudaki yardımlarının en ileri düzeyde olduğu anlatılmıştır. Bursa borsası 1927 yılından 1938 yılına kadar parasız olarak halka 3.700.662 fidan dağıtmış ve 1928 yılından 1938 yılına kadar başka dağıttığı fidan kozacılara verdiği ikramiye *tenvir* ve *irşat* ve böcekçilere parasız termometre vermek suretiyle 25.456 lira harcadığı, devletin ipek böcekçiliğine uygun alanlarda yaptığı teşvik edici çalışmalar da anlatılmıştır. Devletin yaptığı bu çalışmalar sonucunda dokumacılık sanatının doğduğu aktarılmaktadır. Savaştan önce yok denecek kadar düşük olan bu sanayinin savaştan sonra hızlı yayılışından bahsedilmiştir. Bursa’da tezgâh adedinin 592’ye, İstanbul’daki tezgâhların sayısının ise 450’ye yükseldiği anlatılır. Söğüt, Osmaneli ve Adapazarı gibi farklı bölgelerde açılan fabrikalardan bahsedilmektedir (Yetmen, 1939,42).

Yetmiş yedinci sayıda konu ile ilgili benzer bilgiler paylaşılmıştır. Bursa’nın Yıldırım ilçesindeki İsabey mahallesi ile ilgili 1946 yılında çıkarılan dergideki bilgilerde burası köy olarak geçmektedir. İsabey köyüyle ilgili verilen “*fidancılık, kozacılık ve âdetler*” başlıklarında ipek ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Edinilen bilgilere göre İsabey köyünün toprakları fidancılığa oldukça elverişlidir. Dut, şeftali, elma, armut ve kiraz fidanları üretilip çevre ilçe ve şehirlere gönderilmiştir. Bu fidanlar içerisinde dut en önemli paya sahiptir. Yılda 350 bin dut fidanının yetiştiriliyor olması ipek şehri Bursa’nın ipek böceği üretimiyle de ilgili olduğu kanısını ortaya koymaktadır.

1920’li yıllarda köyün gelir kaynaklarının başında kozacılık gelmektedir. 300 paket tohumdan ortalama olarak 12 bin kilogram yaş koza elde edilmiştir. İlerleyen yıllarda koza fiyatlarının düşmesiyle dut bahçeleri meyve bahçesine çevrilmiştir. 1945 yılında 82 paket tohumdan 3400 kilogram yaş koza elde edilmiştir. Bir paketten yaklaşık 40-45 kilogram koza alınabilmektedir. Köyün âdetleriyle ilgili verilen bilgilerden kadınların ipekli kıyafetleri diğer kumaşlara göre daha fazla tercih ettiği saptanmıştır (Ortaç, 1946: 8-19).

Derginin yetmiş beşinci sayısında Kestel’deki kozacılıktan bahsedilmektedir. Buradaki kozacılığın köyün kuruluş tarihiyle başladığını, harbe kadar geçim kaynaklarının en önde gelenlerinden olduğu anlatılmaktadır. Sonraları koza fiyatlarının düşmesi, dut bahçelerinde görülen hastalıklar, köyde başka zirai faaliyetlerin görülmesi sebebiyle koza bakımının köyde azalmaya başladığı aktarılmaktadır. 1938 yılından sonra kozacılığın yeni bir döneme girdiğinden bahsedilir (Ortaç, 1946: 8-19).

Derginin otuz dördüncü sayısında da benzer bilgiler mevcuttur. Bursa'nın asırlar öncesindeki durumuyla ilgili bilgi öğrenmek için İstanbul'daki *Baş Vekalet Arşiv Dairesi Mühimme* defterlerinden 200 vesika derlenmiş ve bu sayıda 5 vesikanın (Şekil 2) Osmanlı Türkçesiyle yazılmış hali resmî kayıt bilgileriyle verilmiştir. Ayrıca metinde ne anlatıldığı ve metin içinde geçen önemli kelime ve terimlerin kısaca açıklaması yapılmıştır.

Şekil 2: Bursa'daki İpek İşlerine Dair Vesikalar

Bursadaki ipek işlerine dair

Vesika — 2

Kidvetül-emasil vel akran mahrusei mezburede hassa harç emini Hasan zidekadrehu dergâhi muallâma mektup gönderup mahmiyei Bursa da vaki mizanı harir vezzanlığı hizmetine tayin olunan dergâhi muallâm çavuşlarımdan Mehmet çavuş zide Kadruhu... olduğu üzere hizmeti mezbureye mütesarrıf olup lakin tüccar tarifesi bundan akdem

vezzan olanlar yük başına bir Kül harir viregelmişken bu defa bir nice müddet hizmeti mekumeye gelenler adeti kadime üzere kül vermekte teallül eyleyüp kadimden olageldiği üzere her yükte bir kül harir verilgemekle giru olveçhile her yükte bir kül virdirilmek için emri hümayunun virilmek nicasına arz itmeğin olageldiği üzere virilmesin emr idüp buyurdum ki vusul buldukta fermanı şerifim üzere kadimden ne veçhile olagelmış ise giru olveçhile amel eyleyüp olagelene muhalif teallül ve niza ittirmeyesin.

(Ba hattı avni efendi fi. 25 B. 1022
mühimme 80 Sahife 251)

Kaynak: Dağlıoğlu, 1941: 18-23.

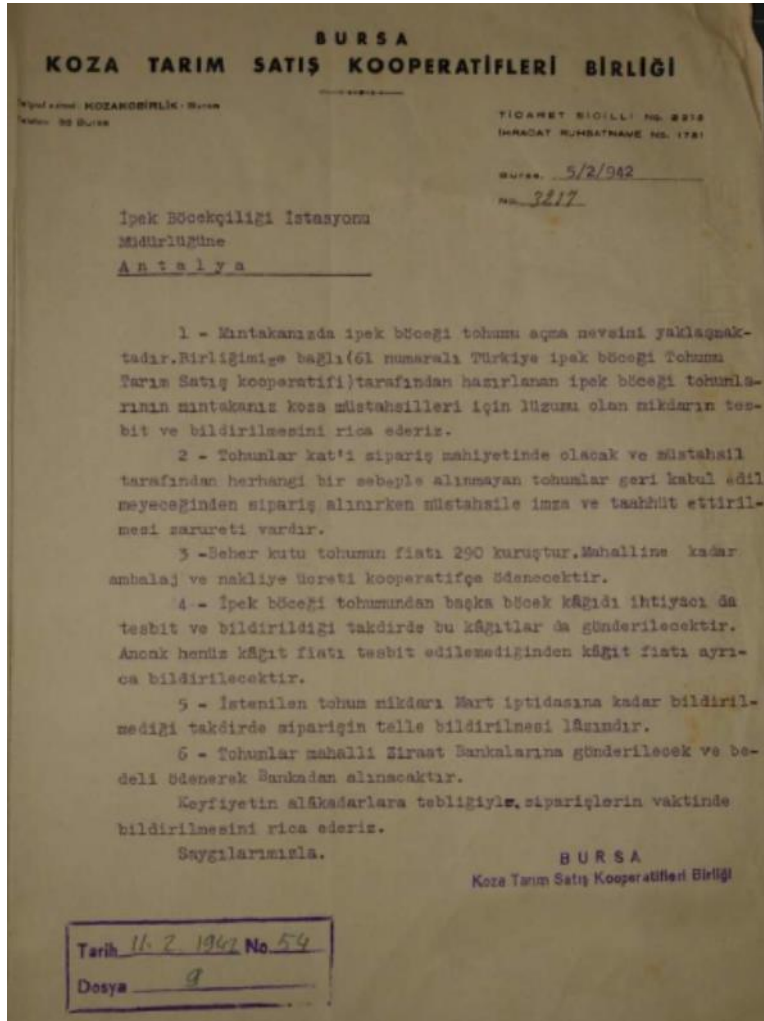
Şekil 2'ye ilişkin olarak vesikalar Bursa ipekçiliğine ait olup Hicri 25 Recep 1022, Miladi 1613 tarihlidir. Bursa Hassa Harç Emini Hasan'a yazılmıştır. İpeğin tartım işleri görevine tayin edilen Mehmet Çavuş'a yaptığı iş karşılığında tüccarların âdet olduğu üzere bir kül (bir top kumaş) ipek vermesi gerekirken verilmediği ve İstanbul'dan bu konuyla ilgili bir hüküm yazılması gerektiği anlatılmıştır. Kül kelimesinin izahı yapılmıştır. Vesikalardan bahsedilirken Bursa'nın asırlarca Osmanlı padişahlarının sarayları için ipek ürettiği ifade edilmiştir (Dağlıoğlu, 1941: 19-22).

Bursa özel sayısı

Bursa esnafları on altıncı yüzyılda Neşet Köseoğlu Kasım-Aralık 1946, S.80.

1013 H.-1604 M. tarihinde hazırlanarak ordu için Bursa esnaflarından ayrılanların adedi ile kefillerinin adlarını gösterir bir listeyi bursa şeri mahkeme sicillerinde görülmüştür. Bunda her sanat grubunun ve yiğitbaşlarının kethüdalarının adları yazılıdır. *Kazzazan* ham ipekçilerden 4 asker kethüdanın ismi Halil olarak belirtilmiştir. Derginin elli dokuzuncu sayısında da yine ipek ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Şekil 3'te Bursa'dan ipekböcekçiliği istasyonuna gelen yazı sunulmuştur.

Şekil 3: Bursa'dan İpek Böcekçiliği İstasyonuna Gelen Yazı

Kaynak: Antalya İpek Böcekçiliği Mektebi ve İstasyonu Arşivi, Antalya, 2022.

Bursa Özel Sayısında dutçuluktan da bahsedilmektedir. Dut ağaçlarının bahçe şeklinde dikilmesinin kozaya verdiği tahripten bahsedilmiş ve bu tahribi engellemek için dut ağaçlarının bahçe kenarlarına dikilmesinden söz edilmiştir. Dut ağaçlarında görülen hastalık (*Diaspis Pentagona* hastalığı) ve bu hastalıkla yapılan mücadeleler anlatılmıştır (Yetmen,1939: 42).

İpek ile ilgili başka bir yazıda atmış üçüncü sayıdadır. Yazıda halk arasında ipek böceğine bakma işinin nasıl olduğundan bahsedilmeden önce bazı adetler anlatılmıştır. Bu adetler şöyle sıralanmıştır (Yalgın, 1944:3):

“Bursa’da iptidai böcek bakan evler evvela böcek bakım odasını acı... yakarak tütsülerler, odaya asılacak kirevet ve tahtaları Nisan ayında eyice ıslatırlar. Böcekler pancar kesti hastalığına uğramaması için eve pancar girmez, evde dikiş dikme ve iğne tutma işleri yasak, böceklerin nazar olmaması için hiç kimsenin böcek bakma odasına girmemesi ve bahçeden getirilecek dut yapraklarının her yüküne birer parça ısırgan otu ilave olunarak getirilmesi, yük eve imince bu ısırganların önüne yığılması tekerrür eder. Bunlar gözcü nazarlıların gözlerine korunması için nazara karşılık birer tedbir sayılır. Bundan sonra kışın alın ve kalaylı bir tencere içine konularak evin seri yerinde saklanmış tohumun hazırlığına başlanır”.

Bu adetlere değinildikten sonra Hıdrellez'den de bahsedilmiştir. Hıdrellez'den bir gün önce tohum kutuları bir beze döküldüğünü, bahçede bir gül dalına asıldığını, Hıdrellez günü bu çıkının gül dalından indirildiğini, küçük bir kız çocuğuna verildiğini ve bu adete hıdrellez kamçısı isminin verildiğini aktarmışlardır. Ardından tohum çıkısını ağzı dualı bir kocakarının, koynuna veya koltukaltına yerleştirdiğini, burada tohum (böcekçilerin dedikleri gibi) ağırıp verdikten sonra kalaylı bir sini üstündeki temiz beze döküldüğünü, iğne gibi mini mini böceklerin canlanmaya başladığını, erkeklerin dut yaprağına giderken kadınların da böceğin en büyük düşmanı folklör mücadelesine giriştiklerini ifade etmişlerdir. Kimi kadının Muradiye üstünde yatır Karınca dedeye giderek dua ettiğini, oradan aldığı bir avuç toprağı böcek odasına astığını, kimi kadının askeri lise civarında Karınca deresindeki çeşmenin başına oturduğunu ve buraya büyücek bir dilim ekmeğin üzerine konmuş bolca *miyane* helvasını *karınca şerrine tılsım* olarak koyduğunu, kimi kadının dut ağacının şimal denilen ince dalından bir tanesini koparıp "*sıçan ağzı bağlayan*" ocak evlere sıçan ağzı bağlatmaya gittiğini ifade eder. Bu evde ocaklının şimalden yaptığı ağaç halkayı böcek odasının bir köşesine sapladığını da söyler ve erkeklerin getirdikleri dut yapraklarını bıçakla kıydıktan sonra "kıyma" denilen bu yemin böceklere serildiğini anlatılmaktadır.

Böceklerin her 8-10 günde bir uyduğunu, bu uyumanın dört defa olduğunu ve bunlara birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü uyku adı verildiğini aktarılır. Her uykudan uyanan ipek böceğinin aldığı adın "*aladı*" olduğunu anlatılmaktadır. Bunların birinci aladı, ikinci aladı ve üçüncü aladı adını taşıdığını belirtilir. Burada bu kelimeyi "*haladı*" şeklinde telaffuz edenlerin de var olduğunu bilinmektedir. Ancak kelimenin Türkçesinin ve doğrusunun aladı olduğunu ifade edilmektedir. Üçüncü aladıya küçük ve dördüncü aladıya büyük aladı denildiğini aktarır. Bazen böceklerin baygınlık hastalığına da tutulduğunu söylenmektedir. Kadınların bu hastalığı görür görmez yoğurt ayranına bir Yasin okudukları ve bu ayranı böceklere serptikleri anlatılmaktadır.

İpek böceklerinin birinci aladıdan ikinci uykuya geçerken *kirevetlerin* üzerine dut çubuklarından *ıskara* halinde bir şilte yaptıklarını ve *Çenp* adını alan bu şiltenin böceklerin pisliğini süzmeye yaradığını söyler. İpek böceklerinin büyük aladıya kalkarken çenebin üzerine büyük dut dallarından dört beş tanesi demet halinde bağlanarak yeni ve daha sağlam bir döşek vücuda getirildiğini, bu döşeğe de *küne* dendiğinden bahsedilmektedir. Kol kalınlığında yapılan künelerden sonra böceklere koca koadallarla yem sunulduğunu ve bu yemlemeye *kollama* denildiğini söyler.

İpek böceği büyük aladıda kollama yemini yerken evde müthiş bir heyecan başladığını söylenmektedir. Çünkü bu sırada yaprak yetiştirmek ve yetişmediği takdirde satın bile olsa bulup almak böceklere vaktinde yem yetiştirmek erkekler için zorlu bir iştir. Eskiden bu çağda böcekçiler canından bezerler ve evlerindeki ipek demetlerini ucuz ucuz satmağa, kadınlarının bilezik ve küpelerini rehin etmeye mecbur kalırlarmış.

Yetmiş beş yıl önce bir böcekçinin büyük aladıda çektiği sıkıntıyı bir halk şairinin şöyle tasvir ettiğini söyler (Yalgın, 1944:3):

"Muradiye'den tatarlara koşarım

Çuha şalvarıma faşır faşır işerim

Karı seni böcek sonu boşarım

Aman tellal durma gezdir ipeği

Rehinden çıkarayım elmas küpeyi”

Erkek yaprak arama telaşı içinde iken kadınlar da muzdariptir. Bakınız kadın ne diyor:

“Bir kutu böcek düşünmedim ne yiyecek

Sandım komşular yardım edecek

Aman böcek aman tez sar ipeği

Kulağımdan sattırma tek küpeyi

Yaprak peşinde olan erkeğin başına gelenler de başka:

Böceğimin otuz iki ayağı

Yaprak pazarında yedim dayağı

Boşarım karıyı basbayağı

Aman tellal durma gezdir ipeği

Rehinden çıkartayım elmas küpeyi”

Yazar, Bursa ipek böceğinin devamını en çok teşvik edenlerin kadınlar olduğunu ifade eder. Eğer eski Bursa kadınları bu sebatı göstermemiş olsalardı belki bugün Bursa'nın ipekli kumaşlarının da Bursa kadifelerinin gittiği yere gideceğini düşünmektedir. Büyük aladının can sıkıcı günleri arasında böceklerin kılavuz vermeye başladığını söyler. Kılavuz, böceğin ilk koza sarmaya başladığı zamandır. Bursa'da böcek kılavuzda iken teneke darbuka gibi gürültülü şeylerin çalınmasının bir zamanlar Bursa'da adet olduğunu söylenmektedir. Çünkü bu zarif ve nazik böcek gürültüler arasında ürkerek acele ipek sarmağa başlayacağı umulmaktadır. Bu sırada çubuk, meşe, çam ve pamukla dalları künelere dikine saplandığını ve sarıcı böceklerin büyük bir gürültü ve haşırtı arasında teker teker kendilerine yer bularak ipeklerini sarmaya koyulduklarını söylenmektedir.

Böcek hayatın mahsulünü verirken ihtiyar nineler şaşarak dualar arasında şu tekerlemeyi okuduklarını söyler:

“Hikmetullah şehrinin bir tanesi

Oğlunun karnında yatar annesi”

Bir yandan tenekeler çalınırken bir yandan sakılar dikildiğini söyler. Bir yandan da adına ara yemi denilen kocaman dut dallarını böceklerin imdatlarına ulaşıldığından bahseder. Böcek kozayı sarıp bitirdikten sonra böcek bakan evde bir düğün kurulduğu, bu düğüne koza yolma düğünü dendiği, konu komşu eş dost hısım akraba herkesin eve davet edildiği, yahniler kaynar pilavlar haşlandığı ve hoşafaların ıslandığını anlatılmaktadır. Bu düğünde mutlaka bir de gaziler helvasının döküldüğünü söylenmektedir. Bu helva *kozayolum* helvası adıyla meşhurdur. Davetliler koza yolarken evde büyük bir neşe hüküm sürdüğünü, çalgı ve türkü seslerinin mahalleyi çınlattığını aktarır.

Evin erkekleri böyle güzel bir şenlik içinde çektiklerini unuturlar. Kozalarını koza hanındaki *mezata* götürürler sarı sarı liralari kemerlerine dizerler. Dualar tecdidi nikahlardan sonra evin erkeği her şeyi unutarak hanımına burmalar kızına çeyizlik kutular oğluna silah ve at takımları gibi hediyeler alırlar. Mesut yuvasını yeni baştan şenlerler. Böylece sabır ile koruk helva dut yaprağı atlas olur. Halk çalgıları düğünde düğüne göç ederler (Yalgın, 1944: 52).

İpekçiliğin halkın kültüründe geniş yer bulduğu bölgelerde yukarıdaki gibi yansımalar karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Alanya'da Bursa'dan sonra bu alanda ikinci sırada yer almaktadır ve ortaya aşağıdaki gibi benzer maniler çıkmaktadır:

"Nesnedir nesne

Bülbül kafeste

Yem yemez su içmez

Böyle bir nesne (İpekböceği)" (Gönüllü, 1998: 26)

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmalarda koza ve ipek üreticiliği dünyada üretim yapan ülkeler ve Türkiye olarak iki açıdan ele alınmıştır. Çin tarihi kaynaklarında milattan 3000 yıl önce ipekten çarşaf ve musiki tellerinin yapıyor olması, milattan 2600 yıl önce Çin Prensesi Se-ling-ki'nin ipek böceğini keşfedip kozadan ipek çıkartması ve kumaş olarak dokutması, dut ve ipeğin kutsal sayılması kozacılık ve ipek üretiminin menşei olarak bize Çin'i işaret etmektedir. Dokuduğu ipek kumaşlarla dünya genelinde adından söz ettiren ve yaptığı ihracatlar sayesinde ekonomisini üst seviyeye çıkaran Çin, dün çapında hem ekonomik hem de siyasi bir güç kazanmıştır. Bu gücü kaybetmek istemediğinden Çin dışına ipek böceği ve dut tohumu çıkışı yasaklanmış, çıkarmak isteyenler yakalanıp öldürülmüştür. Bu konuyla ilgili dergilerde bazı Çin ve Japon efsanelerine yer verilmiştir.

İpeği Çin'den satın almak yerine kendisi üretmek isteyen bazı ülkeler ipek böceği tohumunu elde etmek için çeşitli yollar denese de başarılı olamamıştır. Bizans zamanında milattan 552 yıl sonra Bizans İmparatoru'nun seyyah olarak gönderdiği üç papazın boş kamış asalarının içinde ipek böceği tohumlarını gizlice İstanbul'a getirmesiyle koza ve ipek üretimi dünyaya yayılmıştır. Çin, Japonya, Türkiye, Rusya, İtalya, Hindistan, İran, Brezilya, Macaristan, Yugoslavya, İspanya, Bulgaristan ve Yunanistan koza üretimi yapan ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır.

1926'da Amerika'da başlayan ekonomik kriz tüm dünyaya yayılmış ve alım gücünü düşürmüştür. Bu durum ipek talebine de yansımıştır. Talebin az olması üretimi olumsuz etkilemiştir. Devletlerin üreticileri teşviklerle desteklemesi biraz toparlanma sağlasa da istatistiki verilere göre üretimde genel olarak ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Ekonomik krize rağmen Japonya'da koza üretiminin yüksek olması, hemen hemen aynı seviyelerde kalması ipek böcekçiliğinin aile mesleği olarak görülüp düşük kâr edilse de vazgeçilmemesine bağlanmıştır. Bir diğer unsur da devlet teşvikleridir.

İpek üretiminin uzun zaman alması ve zahmetli oluşu üreticileri alternatif ürünler bulmaya sevk etmiştir. Suni ipek, suni pamuk ve suni yünün pek çok çalışmanın ardından dokuma sanayisine kazandırıldığını anlamaktayız. *Antonio Ferretti* suni yünü keşfeden kişidir. Ekonomik buhran, suni ipeğin piyasada yer alması ipek fiyatlarının düşmesine sebep olmuştur. New York ve Milano Borsası'nda ham ipek fiyatının 1926'dan 1934'e kadar sürekli düştüğü görülmektedir.

Bursa'nın Türk şehri olmasından önce Bizanslıların da bu şehirde ipekçilikle uğraştığı ancak büyük bir ticaretin olmadığını dergilerdeki bilgilerden edinilmektedir. Koza ve ipeğin bir sanayi ürünü olması Bursa'nın Türkler tarafından alınması sonrasında gerçekleşmiştir. Aradaki fark Türklerin bu konuya verdikleri önemi ve bu alandaki gelişimini göstermektedir.

İstanbul payitaht olduktan sonra kumaş sanayisi İstanbul'da da kurulmuştur. Buna rağmen devlet erkânının bütün ipekli kumaşlarının ve diğer tür kumaşların Bursa'da dokunup geliyor olması Bursa'nın koza, ipek üretimi ve dokuma konusunda diğer şehirlerden çok üstün olduğunu ispatlamaktadır. Osmanlı Devlet Arşivi kayıtlarında Bursa'da ipekçilikle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında en önemli gelir kaynaklarından biri koza üretimi ve bunu ipeğe dönüştürme sürecidir. Anadolu'dan geçen ipek yolunun Bursa ile kesişmesi ipekçiliğin 16. yüzyılda altın çağını yaşamasını sağlamıştır.

Bursa'da üretilen kumaşların çok çeşitli olması kullanım alanını da zenginleştirmiştir. Padişah kaftanından çoraba, donanma yelkeninden çarşafa kadar çok farklı ürünler ortaya konmuştur. İpekler kozalardan el veya ayak mancnıklarıyla çekilirken Bursa'da ilk buharlı ipek fabrikasının 1845 yılında Falkenstein adlı bir İsviçreli tarafından kurulmuş olması hem üretim kapasitesini hem de ipeğin kalitesini artırmıştır.

El tezgâhlarında dokunan ipekli kumaşlar İstiklal Savaşı'ndan sonra makineler ile öncelikle Bursa'da daha sonra da İstanbul'da dokunmaya başlamıştır. Makineleşmeyle birlikte üretim kapasitesinin arttığı ve Bursa'da üretilen ipekli, kaliteli kumaşların tüm ülkenin bu yönde ihtiyacını karşıladığı belirtilmiştir. Kaliteden ödün vermemek, üreticiyi korumak, taklidin önüne geçmek ve ipekli kumaşta bir standart oluşturmak için devlet tarafından kanun çıkarılıp konu hakkında kurallar konmuş ve cezalar belirlenmiştir. Standartların kontrolü ise İpek Böcekçiliği Enstitüsü Müdürlüğüne verilmiştir.

Bir ülkede ortaya çıkan zirai hastalıklar bir süre sonra başka ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Fransa'da kozalarda görülen karataban hastalığı Bursa'da da ortaya çıkınca kozacılık çok ciddi darbe almıştır. Pek çok aile dut bahçesini kesmiştir. Zirai hastalıklarla hem Bursa'daki enstitü hem de diğer ülkeler mücadele etmiş, kozacılığın dolayısıyla ipek üretiminin zarar görmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Fransız Pastör'ün karataban hastalığının ilacını araştırıp bulması buna iyi bir örnektir. Koza ve ipek üretiminin azlığını veya çokluğunu etkileyen diğer önemli faktör mevsim şartlarıdır. Yağmur, kuraklık ve don olayları dut ağaçlarını doğrudan etkileyen hususlardır. Dut ağaçlarının hastalanması ve yapraklarının azalması koza üretimini düşürmüştür.

Sağlıklı tohum yetiştirmek, kozacılığın gelişmesi ve verimin fazla olması için yetiştiriciler eğitilmek istenmiş ve Bursa'da 1888 yılında Duyun-u Umumiye tarafından Harir Dârüttalimi adıyla bir mektep açılmıştır. 1926'da bu mektep İpek Böcekçiliği adını almıştır. Antakya, Elâzığ, Trakya ve Bilecik'te de bu mektepten açılması hem Osmanlı hem Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde koza ve ipek üretimine verilen önemi bize göstermektedir. Cumhuriyetin ilk döneminde 1. Dünya Savaşı sonrasında azalan koza ve ipek üretiminin yeniden canlanması ve artarak devam etmesi için Osmanlı Devleti zamanındaki gibi kanun çıkarılarak önlemler alınmıştır. 1930 yılında İpek Böcekçiliği Enstitüsü'nün açılması, İtalya ve Fransa'ya bu alanda tahsil görmesi için öğrenci gönderilmesi, hükümetin yeni dutluklardan vergi almaması, halka ücretsiz dut fidanı dağıtılması, maddi durumu yetersiz olanlara ücretsiz koza tohumu verilmesi bu önlemlerdendir. Ayrıca 1926 yılında hükümetin Bursa'da borsa kurmuş olması

ürünlerini satmak isteyenlerin devlet kontrolünde ve bir düzen içerisinde satış yapmasını sağlaması da önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.

Bursa'da dokunan kumaşlara çeşitli isimler verilmiş ancak zaman içerisinde numunesine ulaşamayan, adı bile bilinmeyen birçok kumaşın olduğu belirtilmiştir. Kâmil Kepecioğlu'nun Bursa'da dokunan kumaşların koleksiyonunu yapma çalışması da tam bir sonuca ulaşamamıştır. Çünkü Bursa'da yaşanan yangın ve depremler sonucunda bulabilecekleri numune kalmamıştır. Elde edebildikleri kumaşları da sergilenmesi için Bursa Halkevi'ne vermeleri halkevlerinin kültür taşıyıcılığı misyonunu taşıdığını kanıtlamaktadır.

İpekçilikle geçimini sağlayan insanların çektiği sıkıntılar, ruh hâlleri ve düşünceleri şiirlerle, dualarla edebî ürün olarak bilinir. İpekçiliğin her aşaması dergilerde detaylı olarak anlatılmış, mesleki terimler açıklanmıştır. İpekçilikle ilgili çeşitli halk inanışlarını vardır. Teneke çalarak, gürültü yaparak böceğin ipeği daha hızlı saracağına inanmak bunlardan biridir.

Yaprak yemeye başlayan ipek böceklerine yaprak alabilmek için erkeklerin para sıkıntısı çekip hanımlarının ziynet eşyalarını satmak zorunda kalması, kozaların böcekler tarafından sarılmasından sonra bir düğün gibi hazırlık yapıp yemekler pişirilmesi, eğlenceler düzenlenmesi kozacılık mesleğini icra edenlerin sosyal hayatının mesleki gelişmelere göre şekillendiğini göstermektedir. Bursa Türkiye'nin dördüncü büyük sanayi şehridir. Bir şehrin imajı diğerlerinden farklı özellikleriyle ortaya çıkmaktadır. Bursa'da pek çok otomotiv firması, zirai anlamda Karacabey soğanı, Gemlik zeytini ve Bursa şeftalisi gibi ürünleri olmasına rağmen insanların aklına gelen en önemli ürün ipektir. İpekçilik için yapılan Geyve Han, Emir Han ve Bedesten önemli eserlerden sadece birkaçıdır. Yukarıda dergilerdeki yazılarda da zikredildiği gibi Bursa'nın destinasyonlarında halk kültürü unsurlarına ilaveten ipek ve ipekçilikle ilgili unsurların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Adalan, M. (1947). "Halkevlerini Kendimize Değil Kendimizi Halkevlerine Uydurmalıyız". *Uludağ Dergisi*, C. 5, (1947), 1.
- Antalya İpek Böcekçiliği Mektebi ve İstasyonu Arşivi, (2022). "Bursa'dan İpek Böcekçiliği İstasyonuna Gelen Yazı" Antalya.
- Akbulut, R. (1948). "Halkevlerinin Kültür Sahasında Oynadığı Rol Büyüktür". *Uludağ Dergisi*, S. 87, (Ocak-Şubat 1948), 11-12.
- Akkuş, M. (2008). "19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası ve Nizamnamesi". OTAM, S. 24, (Ankara), 5.
- Akkuş, T., Kumaş, N, Sarıtunç, B. (2020). "Erken Cumhuriyet Döneminde Yoksullukla Mücadele Kapsamında Halkevleri Sosyal Yardım Şubelerinin Rolü". *International Journal of Social Inquiry*, 13(1), 61- 86. 10.37093/ijisi.746411
- Arkan, Z. (1999). "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(23), 261-281.
- Atav, R., Namırtı, O. (2011). "İpek Liflerinin Dünü ve Bugünü", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 1(3), (2011): ss.112-119. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jesd/issue/20868/223927>
- Baltacıoğlu, İ. H. (1950). *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Başkaya, Z. (2014). "Gelişimi ve Dağılışı Bakımından Türkiye'de İpekböcekçiliğinde Bilecik İlinin Yeri ve Çözüm Önerileri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 257-286. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2458/31326>

- Çavdar, T.(1981). *“Halkevleri”*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 4, 877-884, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağhoğlu, T. (1941). *“Bursa Tarihine Ait Bazı Vesikalar”*, *Uludağ Dergisi*, C. 3, S. 34, 21-22.
- Eğilmez, M. Ş. (1939). *“Tarihte Bursa Sanatları”*, *Uludağ Dergisi*, S. 22, 62.
- Ertuğrul, T. (1935). *“İpek, Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz”*, *Uludağ Dergisi*, S. 4, 37-38.
- Ertuğrul, T. (1935). *“İpek, Dünya İktisadiyatındaki Mevki'i ve Biz”*, *Uludağ Dergisi*, S. 2, 36-37.
- Ertuğrul, T. (1936). *“Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz 5”*, *Uludağ Dergisi*, S. 7, 25-26.
- Ertuğrul, T. (1936). *“Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz 3”*, *Uludağ Dergisi*, S. 5, 22-23.
- Ertuğrul, T. (1936). *“Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz 4”*. *Uludağ Dergisi*, S. 6, 20-22.
- Gönüllü, A.R. (1998). *“Alanya'da İpek Dokumacılığı”*, 1. Antalya Yöresi El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Antalya: Antalya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 18-21.
- Kıral, B. (2020). *“Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”*. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Köseoğlu, N. (1946). *“Bursa Esnafları On Altıncı Yüzyılda”*, *Uludağ Dergisi*, S.80.
- Odabaş, E., Günbey, B., Zengin, Y., Akay Sarıkaya, H. (2020). *“Dünya ve Anadolu'da İpek Böceğinin Yolculuğu”*, *Hayvan Bilimi ve Ürünleri Dergisi*, 3(1), 75-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jasp/issue/56061/712368>
- Ortaç, H. (1941). *“Cihan Böcekçilik Vaziyeti”*, *Uludağ Dergisi*, C. 3, S. 33, 17.
- Ortaç, H. *“İsabey (Esebey) Köyü”*, (1946), *Uludağ Dergisi*, C. 5, S. 77, 8-19.
- Ortaç, H. (1946). *“Köy Notları Kestel Köyü”*, *Uludağ Dergisi*, S. 79, 49.
- Sarıtuğ B.(2021). *“Bir Cumhuriyet Kurumunun Analizi: Bursa Halkevi'nin Sosyo Kültürel Faaliyetleri”*, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 895-917.
- Yalgın, A. R. (1944). *“Bursa Folklorundan Bir Yaprak (İpekçilik)”*. *Uludağ Dergisi*, (Ocak-Şubat, 1944): s.
- Yetmen, T. (1941). *“İktisadi Yürüyüş Bursa Özel Sayısı”*, *Uludağ Dergisi*, 6-9.
- Yetmen, T. (1939). *“İpek Böcekçiliği”*, *Uludağ Dergisi*, 52-65.
- Yetmen, T. (1938). *“İpekli Kumaş Standartı”*, *Uludağ Dergisi*, S. 17, 6-9.
- Yetmen, T. (1939). *“Sentetik Yün Endüstrisi”*, *Uludağ Dergisi*, S. 22, 49.
- Yetmen, T. (1936). *“Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz 6”*, *Uludağ Dergisi*, S. 8, 34-35.
- Yetmen, T. (1937). *“Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Biz”*, *Uludağ Dergisi*, S. 9, 24-25.
- Yıldırım, M. A. (2013). *“Osmanlı'da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması”*, *Journal of Turkish Studies*. 574-594.
- Yurtoğlu, N. (2017). *“Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İpek Böcekçiliği (1923- 1950)”*, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 159-189. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/37020/424572>
- Yücelt, N. (1938). *“Tarihte Bursa: 17'nci Asırda Kumaş ve Kumaşçılar Bursa Mahkemesi Şeriye Sicillerine Göre”*, *Uludağ Dergisi*, S. 17, 30.